

ФІЗИЧНІ, ХІМІЧНІ ТА ІНШІ ЯВИЩА, НА ОСНОВІ ЯКИХ МОЖУТЬ БУТИ СТВОРЕНІ СЕНСОРИ

PHYSICAL, CHEMICAL AND OTHER PHENOMENA, AS THE BASES OF SENSORS

УДК 061.12.044.2

DOI <http://dx.doi.org/10.18524/1815-7459.2018.4.150482>

З ІСТОРИЇ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК (ДО 100-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ)

В. А. Шендеровський

Інститут фізики НАН України, просп. Науки, 46, Київ, 03028,
schender@iop.kiev.ua, (044)525-07-77

З ІСТОРИЇ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК (ДО 100-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ)

В. А. Шендеровський

Анотація. У роботі подано коротку інформацію про долю вчених, науковими доробками яких закладався фундамент Української академії наук. Імена перших дійсних членів УАН (більшість з них) були практично забуті і вилучені з енциклопедичних довідників радянської доби, а наукова спадщина потрапила у забуття.

Ключові слова: академія, відділ, освіта, наукова праця

FROM THE HISTORY OF UKRAINIAN ACADEMY OF SCIENCES (TO THE 100TH ANNIVERSARY OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE)

V. A. Shenderovskiy

Abstract. The paper gives brief information on the fate of scientists, the scientific achievements of which laid the foundation of the Ukrainian Academy of Sciences. The names of the first real

members of the UAN (most of them) were practically forgotten and removed from encyclopaedic books of the Soviet era, and the scientific heritage fell into oblivion.

Keywords: academy, department, education, scientific work

ИЗ ИСТОРИИ УКРАИНСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК (К 100-ЛЕТИЮ НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК УКРАИНЫ)

В. А. Шендеровский

Аннотация. В работе дана краткая информация о судьбе ученых, научными разработками которых закладывался фундамент Украинской академии наук. Имена первых действительных членов УАН (большинство из них) были практически забыты и изъяты из энциклопедических справочников советской эпохи, а научное наследие было забыто.

Ключевые слова: академия, отдел, образование, научная работа

Вступ

Ідея створення Української академії найперше виникла серед членів Наукового товариства імені Тараса Шевченка, заснованого у Львові 1873 року: «Товариство ім. Шевченка намагалося своєю діяльністю наблизитись до таких завдань, які виконує академія наук, і на деяких ділянках наукової праці воно з честю могло рівнятись до академій інших націй...» Але ідея потребувала чину.

8 липня 1917 року на засіданні Українського наукового товариства (УНТ) сформували Комісію для організації Академії наук. Однак лише в травні наступного року, коли міністром освіти в уряді Скоропадського став відомий історик Микола Василенко, почалася робота. Василенко послідовно і наполегливо відстоював кандидатуру Вернадського на посаду керівника майбутньої академії. Незабаром з Полтави до Києва приїхав і сам Вернадський. Саме в цей період найяскравіше проявилася подвижницька діяльність Вернадського задля створення Української академії наук. У листі до професора східних мов у

Москві Агатангела Кримського він, запрошуючи вченого до організації Академії наук у Києві, зокрема пише: «... вважаю важливою цю установу і з точки зору українського відродження, і з точки зору загальнолюдської...»

Ці думки Вернадський виклав також у програмній промові «До заснування Української Академії в Києві» на першому засіданні новоствореної Комісії з вироблення законопроекту УАН 9 липня 1918 року.

Вернадський розумів: «Важливо створити сильний центр наукових досліджень українського народу, його історії, його мови, природи України. Звичайно, треба вести ці дослідження не за національною ознакою, а в найширшому загальнолюдському масштабі. Треба якнайшвидше створювати катедри і лабораторії, інститути, які спочатку, можливо, й будуть зайняті росіянами... Але становище скоро зміниться, бо посади в Академії виборні. Дуже скоро заявлять про себе місцеві сили».

Ці дуже цікаві спогади Вернадського про заснування Академії наук вперше надруковано у повному обсязі у 22 випуску щорічника

«Наука і культура» за 1988 рік. Володимир Вернадський написав їх 1943 року на прохання тодішнього президента Академії наук УРСР Олександра Богомольця. Ось ще одна цитата: «У Києві мого часу і в Українських територіальних університетах – Київському, Харківському, Одеському – ідейно українські вчені на роботу не могли влаштуватися. Навпаки, на історико-філологічних факультетах, де національні традиції могли проявлятися яскраво і сильно, підбір професорів для України був надзвичайно несприятливий. Систематично за понад сорок років Міністерство заміщало катедри історії особами, котрі ставилися до українського руху різко негативно або вороже. В цих університетах завжди існувала більшість, яка систематично проводила тенденцію русифікації». Ця думка вченого, на жаль, актуальна і сьогодні.

Не применшуючи ролі УНТ, історична справедливість вимагає визнати, що вирішальну роль у створенні Академії відіграли наукові сили, об'єднані Вернадським і Василенком.

З метою організації Української академії наук було створено комісію для підготовки законопроекту про заснування УАН. Вчені виробили концепцію установи, в якій збігалися б інтереси творчої особистості і наукового колективу, фундаментальної та прикладної науки.

Але йшла Перша світова війна. Коли у вересні вона почала добігати кінця, то зрозумілою для всіх стала поразка центральних держав. Це відбулося і на настроях багатьох членів Ради Міністрів, тож гетьману довелося реорганізувати її склад. До нового кабінету Федора Лизогуба було прийнято кілька членів з Української партії соціалістів-федералістів, серед яких був і Петро Стебницький, призначений міністром народної освіти та мистецтв. Своєю незламною енергією за короткий час він «переводить через всі стадії підготовки й затвердження закон про Українську академію наук». І вже 14 листопада 1918 року законом українського уряду було засновано Українську академію наук, також було схвалено закон про земельну реформу. На цьому указі стоїть і підпис міністра народної освіти та мистецтв при уряді Скоропадського Петра Стебницького.

Зауважимо, що саме 14 листопада замість Кабінету Міністрів Лизогуба утворено інший кабінет із російських монархістів (останнім міністром освіти в уряді Скоропадського був Володимир Науменко). Отож заслуга Петра Стебницького, хай там якими були інші його здобутки, є визначальною в історії української науки.

Згідно із запропонованим статутом, дійсними членами УАН могли бути не лише громадяни Української Держави, але й українські вчені із Західної України, а також іноземці за згодою двох третин дійсних членів УАН. Перших академіків було призначено постановою уряду 14 листопада. Всього 12 дійсних членів: геологи Володимир Вернадський та Павло Тутковський, біолог Микола Каченко, механік Степан Тимошенко, правознавець Федір Тарановський, сходознавець Агатангел Кримський та мовознавець Микола Петров, лінгвіст Степан Смаль-Стоцький, історики Дмитро Багалій та Орест Левицький, економісти Михайло Туган-Барановський та Володимир Косинський.

27 листопада 1918 року відбулося перше засідання вищого органу новоствореної академії. Президентом УАН було одностайно обрано Володимира Вернадського, віце-президентом – Дмитра Багалія, а неодмінним секретарем Агатангела Кримського. Було затверджено і перші три відділи академії: Історико-філологічний, Фізико-математичний і Відділ соціальних наук, які охоплювали 3 інститути, 15 комісій і національну бібліотеку.

Після захоплення Києва більшовиками, у грудні 1919 року Вернадський подав у відставку і президентом УАН став Орест Левицький, а сама організація 14 червня 1921 року була перейменована на Всеукраїнську академію наук (ВУАН) і підпорядкована наркомату освіти. Того ж року до ВУАН приєднано Київську археологічну комісію, Українське наукове товариство у Києві, Історичне товариство Нестора Літописця, Всенародну бібліотеку (тепер – Національна бібліотека України імені В. Вернадського). Для діяльності академії надано у користування садибу пансіону графині Левашової у Києві (тепер – приміщення Президії НАН України).

Мета нашої розвідки – подати бодай стислу інформацію про долю вчених, науковими доробками яких закладався фундамент Української академії наук.

**Володимир Вернадський
(12.03.1863 – 6.01.1945)
перший президент УАН,
член Фізико-математичного відділу (II Відділ)**

Народився Володимир Іванович Вернадський в Петербурзі, де служив на той час його батько.

1873 року розпочав навчання в Харківській гімназії, а продовжив 1876 – у Петербурзі. 1881 року був зарахований на природниче відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету, який закінчив 1885 року з відзнакою.

Два роки працював хранителем мінералогічного музею університету, потім поглиблював знання в Італії, Франції, Німеччині. З 1890 року – доцент, а з 1898-го – професор Московського університету. З 1914 року очолював геологічний і мінералогічний музей Петербурзької академії, членом якої – академіком – став 1909 року.

У 1917 році Володимира Вернадського запросили до Тимчасового уряду на посаду заступника міністра освіти. А вже після Жовтневого перевороту він змушений був залишити Петроград і переїхати в Україну, на Полтавщину.

Його ставлення до більшовизму було однозначне: *«... я дивлюся на більшовицький рух як на велике нещастя. В їхньому середовищі нині відкривається рідкісний в історії обурливий вплив на життя людей великих злочинців і великих грішників. Убивці, злодії, грабіжники. Люди з цього оточення впливають на життя Росії і всього світу...»*

З жовтня 1917 по березень 1921 року жив і працював в Україні, усі зусилля спрямувавши на створення Української академії наук. 1918 року був одноставно обраний її першим президентом (був ним до грудня 1919 року).

У 1920-21 роках – професор Таврійського університету у Сімферополі.

1922 року змушений повернутися до Петрограда. За його участі було створено Радієвий інститут у складі АН СРСР, директором якого вчений був з 1922 до 1939 року.

1935 року переїхав до Москви, де організував низку наукових комісій, працював над проблемою «життя в космосі».

Володимир Вернадський став основоположником вчення про біосферу та ноосферу. Був обраний професором Лондонської школи слов'янських студій, членом Академії наук у Парижі, Чеської академії наук і мистецтв, дійсним членом НТШ з 1903 року. На його честь названо мінерал вернадит.

Помер Володимир Іванович 6 січня 1945 року. Поховано вченого у Москві на Новодівочому цвинтарі.

Син Георгій емігрував до США, де згодом став професором російської історії Єльського університету.

Досягнення вченого у радянські часи привласнила російська наука, Вернадського називали «видатним радянським вченим», не згадуючи про його українське коріння.

**Микола Кащенко
(7.05.1855–29.03.1935)
голова Фізико-математичного відділу (II Відділ)**

Народився Микола Феофанович Кащенко на хуторі Веселий Олександрівського повіту Катеринославської губернії (тепер смт Веселе Запорізької області) 7 травня 1855 року у багатодітній сім'ї дрібномаєтних дворян козацького походження.

1875 року закінчив зі срібною медаллю гімназію. Вищу медичну освіту спершу здобував на медичному факультеті Московського університету, а 1876 року перевівся до Харківського університету на медичний факультет. 1880 року Микола Кащенко закінчив навчання в університеті зі званням повітового лікаря.

1884 року успішно захистив докторську дисертацію, одержав ступінь доктора медичних наук і звання приват-доцента порівняльної анатомії.

З 1886 року перебував у Німеччині та Італії. Через два роки вчений повернувся до Хар-

кова і почав читати лекції на медичному і фізико-математичному факультетах.

1888 року переїхав до Томська, де Кашенка призначили екстраординарним професором Імператорського університету по кафедрі зоології, порівняльної анатомії та фізіології. Очолював палеонтологічні розкопки в околицях Томська.

Рада Московського університету 1901 року надала йому науковий ступінь доктора зоології за великий обсяг наукових зоологічних досліджень.

1906 року вчений тимчасово виконував обов'язки ректора Томського університету.

1912 року за станом здоров'я переїхав до Києва.

Працював у Київському політехнічному інституті, очолював кафедру зоології сільськогосподарського відділення.

14 листопада 1918 року Миколу Кашенка призначили академіком УАН. Впродовж 1918-1921 років очолював 2-ий Фізико-математичний відділ УАН, кафедру акліматизації та зоологічний кабінет.

З 1918 року по 1933 рік працював директором Акліматизаційного саду УАН.

1919 року разом з Володимиром Караваєвим створив у Києві Зоологічний музей, був його директором до 1927 року.

Микола Кашенко був дійсним членом товариств природодослідників при Харківському та Київському університетах, Харківського товариства дослідних наук, Київського товариства дослідників природи, Київського товариства сільськогосподарства.

1932-33 роки... У страшні часи Голодомору вчений допомагав хворим, даруючи лікарські рослини німеччинам і виснаженим голодом людям.

Науковий доробок академіка складає понад 200 наукових праць з ембріології, гістології, археології, палеонтології, зоології, акліматизації культурних рослин в умовах Сибіру і України.

1933 року Микола Кашенко тяжко захворів. Не стало видатного вченого-біолога 29 березня 1935 року. Поховано його на Лук'янівському цвинтарі у Києві.

Павло Тутковський

(1.03.1858-3.06.1930)

член Фізико-математичного відділу (II Відділ)

Павло Тутковський народився 1 березня 1858 року в селищі Липовці теперішньої Вінницької області в родині службовця.

1877 року вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Київського університету. Виключений з нього 1879 року за участь у студентському заколоті. Закінчив курс у 1882 році.

Через рік його призначили консерватором мінералогічного і геологічного кабінету. На цій посаді він пропрацював одинадцять років.

1883 року його обрали почесним членом Київського товариства природознавців, 1886 – дійсним членом Петербурзького мінералогічного товариства, 1888 – членом Бельгійського товариства геології і палеонтології в Брюсселі, 1889 року – почесним членом Товариства любителів природознавства, антропології та етнографії при Московському університеті.

1895 року подав свій проект водопостачання Києва артезіанською водою. Згодом відкрив артезіанські води і карстові явища на Волині і в Білорусії.

Наступні 18 років учений викладав природознавство, географію, фізику в школах Києва, Луцька, Житомира, працював на посаді позаштатного співробітника Петербурзького геологічного комітету.

1911 року Павло Тутковський захистив докторську дисертацію, і того ж року Казанський університет присудив йому вчений ступінь доктора мінералогії і геології «гоноріс кауза».

1919 року – голова Сільськогосподарського наукового комітету України.

З 1924 року – голова науково-дослідної кафедри геології. Того ж року створив Геологічний музей у Києві. Активну участь брав також у організації бібліотеки Академії наук, Інституту наукової мови.

У 1923 році видав «Словник геологічної термінології». Автор понад тисячі наукових праць.

1928 року його обрано членом ВУЦВК і депутатом Київської міськради.

Наприкінці 1920-х років вченому прикрипили ярлик «націоналіста».

3 червня 1930 року Павло Аполлонович Тутковський помер.

Сина Сергія Тутковського – професора історії Київського університету – заарештували і знищили.

Степан Тимошенко
(23.12.1878 – 29.05.1972)

член Фізико-математичного відділу (II Відділ)

Народився Степан Тимошенко 23 грудня 1878 року в селі Шпотівка Конотопського повіту Чернігівської губернії у родині землеміра.

Початкову освіту отримав вдома, з 1889 до 1896 року навчався у Роменському реальному училищі. 1896 вступив до двох вузів: Інституту цивільних інженерів та Інституту шляхів у Петрограді. 1900 року успішно закінчив Інститут шляхів, відбув один рік цивільної повинності і почав працювати лаборантом механічної лабораторії у Шляховому інституті.

1903 року перейшов працювати до механічної лабораторії Петербурзького політехнічного інституту.

Наступного року здійснив поїздки до Берліна та Мюнхена, а 1905 року зовсім переїхав до Німеччини, де працював у Геттінгенському університеті у Людвіга Прандтля.

1907 року Степан Тимошенко очолив кафедру опору матеріалів у Київському політехнічному інституті.

1911 року вийшов друком знаменитий підручник вченого з опору матеріалів. Цього ж року міністр освіти звільнив його з роботи за підтримку студентського руху.

Переїхав до Петербурга, 1917 року повернувся до Києва, де отримав посаду професора у Київському політехнічному інституті.

1918 року став одним із перших 12 дійсних членів Академії наук, очолив Інститут механіки.

Настали буремні часи. Вчений спершу виїхав до Югославії, де викладав у Загребському політехнічному інституті, а згодом – до США.

З 1922 року – співробітник однієї із фірм, а потім працівник фірми «Вестінгауз».

1927 року – професор Мічиганського, а з вересня 1936 року – професор Каліфорнійського університету у Стенфорді.

1944 року подав у відставку.

Величезні заслуги Тимошенка у інженерній справі: він член численних академій і наукових товариств – УАН (1918), НТШ (1923), УВАН (1947), почесний член Товариства українських інженерів Америки (1953), член Американської національної, Англійської королівської, Італійської, Польської, СРСР академій інженерних наук; почесний член Американського товариства інженерів-механіків, Спільки швейцарських інженерів, член Інтернаціональної асоціації шляхів і т. ін.

Останні роки вчений прожив у Федеративній Республіці Німеччині у м. Вуперталі, у своєї дочки Ганни.

22 травня 1972 року Степан Тимошенко помер. Похований у американському місті Пало-Альто.

Дмитро Багалій
(7.11.1857 – 9.02.1932)

голова Історико-філологічного відділу (I Відділ)

Народився Дмитро Багалій 7 листопада 1857 року у сім'ї ремісника-лимаря у Києві. Рано залишився сиротою і виховувався у багатодітній сім'ї своєї тітки по матері.

Спочатку навчався у парафіяльному училищі та прогімназії, далі – у 2-й Київській гімназії, яку закінчив із золотою медаллю. Вищу освіту здобув на історико-філологічному факультеті Київського та Харківського університетів (1876–1880).

1880 року вступив до Київської громади.

З 1881 року – член Історичного товариства Нестора Літописця.

1883 року Багалій став доцентом кафедри російської історії Харківського університету, а з 1887 року – екстраординарний професор цієї кафедри.

У 1906–1910 роках – ректор Харківського університету.

У 1906 та 1910–1914 роках – член Державної Ради в Петербурзі від університетів.

У 1914–1917 роках – голова Харківської міської думи, міський голова Харкова, один із співзасновників Харківської громадської бібліотеки (нині – Державна наукова бібліотека ім. В. Короленка).

У вересні 1917 року очолив харківську «Просвіту».

З листопада 1918 року – дійсний член Української академії наук, з 1919 – голова її Історико-філологічного відділу.

Впродовж 1920-х-1930-х років викладав історію України у Харківському і Полтавському інститутах народної освіти.

1926 року – перший директор Науково-дослідного інституту ім. Тараса Шевченка.

Серед численних праць особливе значення мають праці, присвячені дослідженню Слобожанщини і Південної України: «Історія північної землі до половини XIV в.» (1882), «Нариси з історії колонізації степової окраїни Московської держави» (1887), «Нарис історії Харківського університету» (1893–1904), «Історія міста Харкова за 250 років його існування» (1905–1912), «Нарис з української історіографії» (Т. 1–11, 1923–1925), «Український мандрований філософ Григорій Сковорода» (1926).

Помер Дмитро Багалій 9 лютого 1932 року, похований у Харкові на міському кладовищі.

Агатангел Кримський
(15.01.1871-25.01.1942)
неодмінний секретар УАН,
член Історико-філологічного відділу (I Відділ)

Агатангел Кримський народився 15 січня 1871 року у Володимирі-Волинському.

Навчався в училищі, а згодом у Острозькій прогімназії. 1881 року його перевели до четвертого класу Другої київської гімназії Кромера. А вже через рік – у відому Колегію Павла Галагана. Згодом вступив до Лазаревського інституту східних мов у Москві, а через три роки до Московського університету на історико-філологічний факультет, який успішно закінчив 1896 року.

У 1896-98 роках, завдяки стипендії від Лазаревського, перебував на стажуванні у Сирії і Лівані.

1898 року став доцентом, а з 1900 аж до 1918 року – професор арабської філології й історії Сходу в Лазаревському інституті східних мов у Москві. За цей час написав капітальні праці з історії та літератури: «Історія арабської літератури», «Історія перської літератури», «Мусульманство і його будучність».

Загалом вчений знав 50 мов, опублікував понад 500 статей з історії мов, літератури, етнографії народів Близького і Середнього Сходу.

У 1918 році повернувся до Києва і став одним із організаторів УАН і її першим неодмінним секретарем.

З 1921 року – директор Інституту української наукової мови.

3 травня 1928 року члени Академії одноголосно переобрали Агатангела Кримського на неодмінного секретаря, але уряд не затвердив його на посаду.

1929 року ліквідували усі сходознавчі установи, всіх діячів кримської літератури та науки. Самого Кримського не знищили фізично, його почали нищити морально, він став «опальним академіком».

І все ж знадобився вчений в часі, коли приєднали Західну Україну до Радянської України. Його послали до Львова як живий доказ високого рівня радянської науки. Там йому влаштували гучне всенародне відзначення 70-ліття. 15 січня 1941 року нагородили орденом Трудовою Червоного Прапора.

Але вже через півроку, 20 липня 1941 року, академіка Агатангела Кримського безпідставно заарештували і відправили до в'язниці в далекий Казахстан. Там він і загинув у тюремній лікарні 25 січня 1942 року в місті Кустанай.

Вченого було реабілітовано у 1957 році.

Степан Смаль-Стоцький
(9.01.1859 – 17.08.1938)
член Історико-філологічного відділу (I Відділ)

Народився Степан Смаль-Стоцький 9 січня 1859 року у селі Немилові на Галичині в селянській родині.

З 1865 року навчався у сільській школі, 1867 року – вступив до третього класу

«тривіальної» школи в Радехові. Один рік відвідував «нормальну» школу у Львові, і лише 1869 року його прийняли до бурси при Ставропігійському інституті й записали до Академічної гімназії. У 1878-84 роках навчався спочатку в Чернівецькому університеті – на філологічному факультеті, а далі – у Віденському, де і захистив ступінь доктора слов'янської філології.

З 1885 року – професор української та російської мови і літератури у Чернівецькому університеті.

1885 року очолив кафедру, якою керував до серпня 1914 (формально – до листопада 1918 року). Кілька років був деканом філологічного факультету, заступав ректора, був дійсним членом НТШ (з 1899 року), депутатом австрійського парламенту.

З 1892 по 1897 роки редагував газети «Буковина» і «Руська Рада».

Під час Першої світової війни вів просвітницьку роботу в таборі українських полонених у Німеччині як діяч Союзу Визволення України.

1917 року Смаль-Стоцький – голова Бойової Управи Січових Стрільців, 1919 – посол ЗУНР у Празі. Перебував під наглядом радянської розвідки.

Став одним з перших 12-ти дійсних членів Академії наук, Історико-філологічного відділу, і членом правління Академії.

1928 року вченого було перезатверджено у складі дійсних членів ВУАН. Від того часу ім'я академіка Степана Смаль-Стоцького не згадувалося в документах ВУАН.

1921 року почав працювати в Українському вільному університеті у Празі, був серед фундаторів університету, викладачем на філософському факультеті. Восени 1921 року його обрали деканом цього факультету. Водночас викладав українську мову у Варшавському університеті.

Був першим головою Української Могилансько-Мазепинської академії наук, наукової установи, заснованої в травні 1938 року постановою Уряду УНР в екзилі.

Помер Степан Йосипович Смаль-Стоцький 17 серпня 1938 року у Празі.

Микола Петров
(12.04.1840 – 20.06.1921)

член Історико-філологічного відділу (I відділ)

Народився Микола Петров 12 квітня 1840 року у с. Вознесенське Макаріївського повіту Костромської губернії у багатодітній родині дяка.

Освіту отримав спочатку у Макаріївському духовному училищі (1850–56), згодом у Костромській духовній семінарії (1856–60). У 1861–65 рр. навчався у Київській духовній академії.

Згодом призначений викладачем словесності і латинської мови у Волинську духовну семінарію.

У 1865 році були опубліковані його дослідження літературної спадщини Феофана Прокоповича та Митрофана Довгалевського.

1868 р. одержав Євгенієво-Рум'янцевську премію за дослідження «Про словесні науки та літературні заняття у Київській академії від початку її до перетворення в 1819 році».

З 1870 року – викладач Київської духовної академії (КДА), згодом доцент, а з вересня 1871 р. – екстраординарний професор кафедри теорії словесності та історії російської літератури.

1873 р. – обраний членом Ради Київської духовної академії.

За його ініціативи відкрито Товариство Нестора Літописця.

1875 року захищає дисертацію «Про походження слов'яно-російського „Прологу“» і отримує ступінь доктора богослов'я.

24 вересня 1896 року обраний на посаду ординарного професора.

У 1878–1919 рр. очолював Церковно-археологічний музей при КДА.

У 1884–1887 рр. редагував «Київські єпархіяльні відомості».

10 травня 1907 року Рада Харківського університету надала йому ступінь доктора російської мови і словесності.

З 1911 р. – дійсний член НТШ.

З 1914 р. – почесний член Казанської духовної академії, з 1916 р. – член-кореспондент Петроградської АН, почесний член Московської духовної академії.

14 листопада 1918 р. обраний дійсним членом УАН Історико-філологічного відділу.

Автор «Нарисів з історії української літератури XVIII ст.» (1880), «Нарисів з історії української літератури XIX ст.» (1884). Досліджував творчість Сковороди і Котляревського, історію Київської академії. Розглядав українську літературу як «самодостатню галузь».

В етнографічних працях наголошував на важливості українського елементу у ранніх творах М. Гоголя.

Монографії: «Холмская Русь» (1887), «Волинь» (1888), «Бессарабия» (1894).

Помер 20 червня 1921 року, похований на Байковому цвинтарі, за іншими даними – біля Київського Свято-Флорівського Вознесенського монастиря.

Орест Левицький

(25.12.1848 – 9.05.1922)

член Історико-філологічного відділу (I Відділ)

Народився Орест Левицький 25 грудня 1848 року у с. Маячці Кобеляцького повіту на Полтавщині у родині давнього священницького роду.

З 9-ти років навчався у приватній школі, а невдовзі – у Полтавському духовному училищі.

1869 року закінчив семінарію і вступив на історико-філологічний факультет Київського університету.

1874 року закінчує навчання і працює викладачем у гімназіях Києва, секретарем-діловодом у Київській комісії для розгляду давніх актів.

Досліджував і публікував архівні матеріали до історії України XVI–XVIII століть, готує до видання «Літопис Самовидця».

У листопаді 1918 року Левицький стає академіком УАН, а згодом (1919–1921) в.о. президента, головою Соціально-економічного відділу та Комісії по виучуванню народного права.

Праці: «Нарис внутрішньої історії Малоросії у другій половині XVII ст.» (1874–75), «Спроба дослідження Літопису Самовидця» (1878), «Шлюб на Русі-Україні в XVI–XVII ст.».

Автор численних історичних описів з життя Волині XVI століття, а також часів Гетьманщини XVII ст., які друкував переважно у «Київській старині».

Виконував обов'язки президента УАН, коли з Києва виїхав В. Вернадський, а у березні 1922 року обраний на посаду президента.

9 травня 1922 року Орест Левицький помер, перебуваючи на Драбівському дослідному полі. Похований у сусідньому селі Митлашівка, за козацьким звичаєм. У 80-х роках церкву розвалили бульдозерами, зникла і могила вченого, але 1989 року її вдалося відновити.

Михайло Туган-Барановський

(20.01.1865 – 21.01.1919)

голова Відділу соціальних наук (III Відділ)

Народився Михайло Туган-Барановський 20 січня 1865 року в селі Солоному Куп'янського повіту на Харківщині у дворянській родині. Рід по батьківській лінії походить з татарських поселенців XIV в. у Литві (повне прізвище – Туган-Мірза-Барановський), мати – українка з Полтавщини.

Початкову освіту отримав удома, потім навчався у I-й Київській та II-й Харківській класичних гімназіях.

З 1884 року – студент природничо-математичного, а згодом правничо-економічного факультету Харківського університету, доповнював студії у Англії (1892).

У 1894 опублікував працю «Промислові кризи у сучасній Англії, їхні причини та вплив на народне життя», за яку здобув у Московському університеті ступінь магістра політичної економії.

1895 року – приват-доцент політекономії Петербурзького університету. Цього ж року вступив до Вільного економічного товариства (з 1896 – його голова).

1899 року – звільнений за «вільнодумство».

1898 року написав працю «Російська фабрика у минулому і нині», за яку отримав докторат Московського університету.

У 1901–1905 роках – перебуває на Полтавщині, бере участь у суспільному житті.

З 1905 року – знову приват-доцент Петербурзького університету, одночасно професор економічного факультету Петербурзького політехнічного і комерційного інститутів, а також приватного університету Шанявського у Москві.

Праці: «Нариси з історії політичної економії» (1901–1902), підручник для вищої школи «Основи політичної економії» (1-ше вид. – 1907, 5-е – 1924, укр. мовою – 1905), «Соціально-економічні ідеали нашого часу» (1913).

З 1906 року – головний редактор журналу «Вісник кооперації», редагує видання «Нові ідеї в економіці», видає книгу «Соціальні основи кооперації» (1916).

У 1914–16 роках спільно з М. Грушевським працював над енциклопедичним довідником «Український народ в його минулому і сьогоденні» (вийшло два томи).

У вересні–грудні 1917 року обіймав пост генерального секретаря фінансів Центральної Ради.

Читав лекції у Київському університеті, редагував журнал «Українська кооперація», очолював Українське товариство економістів.

З листопада 1918 року – дійсний член Української академії наук, очолив соціально-економічний відділ, перший керівник Інституту кон'юнктури.

На початку 1919 року за направленням Директорії у складі української дипломатичної місії перебував на Паризькій мирній конференції, де вирішувалася доля Європи після Першої світової війни.

Несподівано помер від серцевого нападу у потязі 21 січня 1919 року, похований в Одесі.

Федір Тарановський
(24.05.1875 – 23.01.1936)

член Відділу соціальних наук (III Відділ)

Народився Федір Тарановський у м. Плонськ Варшавської губернії у польсько-російській дворянській родині.

Закінчив гімназію у Варшаві.

1891 року вступив на юридичний факультет Імператорського Варшавського університету, який закінчив 1896 року і був залишений на кафедрі історії руського права.

У 1902–1903 роках – стажувався у Німеччині в університетах Гайдельберга, Геттінгена і Берліна.

1904 року – публікує монографію «Юридичний метод у державній науці. Нарис розвитку його в Німеччині».

1905 року – захищає у Петербурзі дисертацію і отримує ступінь магістра державного права.

1906 року – викладає у Демидівському юридичному ліцеї у м. Ярославлі.

1908 року – екстраординарний професор кафедри історії руського права в Дерптському (Юрїївському) університеті.

1911 року – захищає докторську дисертацію у Санкт-Петербурзькому університеті.

У 1912–1917 рр. займає посаду ординарного професора кафедри руського права Дерптського університету.

З 1918 року – професор і декан юридичного факультету Катеринославського університету.

14 листопада 1918 року обраний дійсним членом першого складу УАН у Соціально-економічному відділі. Згодом став головою кафедри порівняльної історії права, секретарем відділу, а з 15 березня 1919 року – головою Соціально-економічного відділу. Викладав у Харківському і Таврійському університетах.

З 1920 року – у еміграції у Королівстві сербів, хорватів і словенців, професор Белградського університету, член Сербської академії наук.

1922 року вийшло 2-е видання його «Учебника енциклопедии права».

З 1928 року працював ще й у Російському науковому інституті у Белграді.

Головні праці: «Огляд пам'ятників магдебурзького права західноруських міст Литовської епохи» (1897), «Феодалізм в Росії. Критичний огляд» (1902), «Нариси з історії державного права Речі Посполитої XVII ст.».

У 1931–1935 роках були надруковані чотири томи фундаментальної праці вченого «Історія сербського права в державі Неманичів».

1933 року Тарановського обрано академіком Сербської королівської АН. Був членом-кореспондентом Болгарської академії наук,

Слов'янського інституту у Празі, дійсним членом Польського наукового товариства у Львові.

Раптово помер 23 січня 1936 року, похований на Новому цвинтарі в Белграді.

**Володимир Косинський
(13.08.1864 – 5.11.1938)**

член Відділу соціальних наук (III Відділ)

Народився Володимир Косинський 13 серпня 1864 року у селі Дорошівка Глухівського повіту Чернігівської губернії, нині село Ямпільського району Сумської області, в заможній дворянській родині.

1883 року закінчив Новгород-Сіверську гімназію. Вищу освіту здобував на фізико-математичному факультеті Московського університету, який закінчив 1887 року. Водночас склав екстерном іспити за повний курс юридичних наук.

Спочатку працював учителем математики в гімназіях, у 1892–94 – професорський стипендіат кафедри політекономії і статистики Московського університету.

У 1895–97 роках – наукове відрядження за кордон (Париж, Лондон, Берлін, Дрезден).

З 1900 року – приват-доцент кафедри політичної економії і статистики Московського університету.

1901 року – захистив дисертацію і обраний 1902 року на посаду ад'юнкт-професора Ризького політехнічного інституту.

На цьому етапі наукової діяльності стає провідним фахівцем у галузі політекономії, фінансів і економіки сільського господарства, висловлює ідею організації інституту земських інженерів.

У 1904 році обіймає професорську посаду в Новоросійському університеті, 1907 року захищає докторську дисертацію, а 1909 – стає ординарним професором кафедри політичної економії при сільськогосподарському відділенні Київського політехнічного інституту.

У 1913–14 роках перебував у наукових відрядженнях до Німеччини, Австрії та Швейцарії.

У часи революції спершу був членом Центральної Ради, згодом входить до Комісії з

випрацювання законопроекту про заснування Української академії наук.

14 листопада 1918 року його призначили академіком УАН, одночасно він увійшов до гетьманського уряду, спочатку як заступник міністра праці, а згодом як міністр праці.

За часів Директорії змушений був переходитися.

З 1919 року (після клопотань А. Кримського та В. Вернадського перед головою РНК УСРР Х. Раковським) професор Косинський повернувся до праці в УАН та Київському політехнічному інституті.

З грудня 1919 року по березень 1921 року Косинський перебував в Одеському політехнічному інституті на посаді штатного професора статистики.

1921 року – читає лекції у Кам'янець-Подільському інституті народної освіти. Цього ж року емігрує до Варшави, де став головою Російської академічної групи у Польщі.

1922 року – обраний професором Російського народного університету і Російського юридичного факультету у Празі, читав лекції у Вищому комерційному інституті та Російському інституті сільськогосподарської кооперації в Празі й Українській господарській академії в Подєбрадах (Чехословаччина).

З 1928 року – професор кафедри політичної економії Латвійського університету. Цього ж року виключений зі складу ВУАН.

З 1931 викладав у Російському інституті університетських знань у Ризі.

Основні праці з проблем розвитку поміщицьких і селянських господарств, земельної ренти, кооперації, наприклад, «Українська кооперація» (1918–19).

Помер Володимир Косинський 5 листопада 1938 року. Похований на Покровському кладовищі в Ризі.

З часу заснування Національної академії наук України минає 100 років. Імена перших її дійсних членів нині практично забуті і незнані, хіба за винятком Володимира Вернадського та Агатангела Кримського. Багатьох імен не знайдено ні в довідниках та енциклопедіях радянської доби, ні в сучасних, які вийшли за часів незалежності України. Їхні

імена свідомо вилучалися з наукових джерел, а наукова спадщина потрапляла у забуття.

Вони варті того, щоб згадати їх у ювілейний сотий рік нинішньої Національної академії наук України.

Список використаної літератури

- [1]. Shenderovskyi Vasyl. Nekhai ne hasne svit nauky. Kyiv: «Rada», 2003. 416 s.
[2]. Shenderovskyi Vasyl. Nekhai ne hasne

svit nauky. Kn. . Kyiv: «Rada», 2006. 328 s.

- [3]. Shenderovskyi Vasyl. Nekhai ne hasne svit nauky. Kn. 3. Kyiv: VD «Prostir», 2011. 344 s.
[4]. Shenderovskyi Vasyl. Nekhai ne hasne svit nauky. Kn. 4. Kyiv: VD «Prostir», 2017. 336 s.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2018 р.

UDC 061.12.044.2

DOI <http://dx.doi.org/10.18524/1815-7459.2018.4.150482>

FROM THE HISTORY OF UKRAINIAN ACADEMY OF SCIENCES (TO THE 100TH ANNIVERSARY OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE)

V. A. Shenderovskyi

Institute of Physics, National Academy of Sciences of Ukraine, ave. Nauky, 46, Kyiv, 03028,
(schender@iop.kiev.ua, (044) 525-07-77)

Summary

In this investigation, we have the purpose to present at least some brief informations about the fate of scientists, whose achievements laid the foundations of the Ukrainian Academy of Sciences.

The paper contains short sketches of the lifes and activity of scientists, whose scientific achievements have been steadily underpinned by the Ukrainian Academy of Sciences. The names of the first full members of the UAN (most of them) were practically forgotten and removed from encyclopaedic books of the Soviet period, and their scientific heritage fell into oblivion.

On November 14, 1918, Ukrainian Government by the particular law founded the Ukrainian Academy of Sciences. Also, the Government has appointed first academicians on November 14, namely, only 12 full members. According to the proposed statute, the full members of the UAN could be not only citizens of the Ukrainian State, but also Ukrainian scientists of Western Ukraine, as well as foreigners, by the consent of two thirds of the full members of the UAN. On November 27, 1918, the first meeting of the supreme body of the newly formed academy took place.

The first three departments of the Academy were approved: Historical-Philological, Physical-Mathematical and Social Sciences, including 3 institutes, 15 commissions and a national library.

Since the formation of the Ukrainian Academy of Sciences, 100 years have passed. The names of its first members are now practically forgotten and unknown, may be, except for Wolodymyr Wernadsky and Agathangel Krymsky. You will not find many names in reference books or encyclopaediae of the Soviet period, nor in modern ones published during the restored independency of Ukraine. Their names were deliberately removed from scientific sources, and their scientific heritage fell into oblivion.

They are worth mentioning in the jubilee hundredth year of the modern Ukrainian National Academy of Sciences.

Keywords: academy, department, education, scientific work

УДК 061.12.044.2

DOI <http://dx.doi.org/10.18524/1815-7459.2018.4.150482>

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК (ДО 100-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ)

В. А. Шендеровський

Інститут фізики НАН України, просп. Науки, 46, Київ, 03028,
schender@iop.kiev.ua, (044) 525-07-77

Реферат

Мета нашої розвідки – подати бодай стисло інформацію про долю вчених, науковими доробками яких закладено підвалини Української академії наук.

У роботі подано коротку інформацію про долю вчених, на наукові доробки яких зіперто основи Української академії наук. Імена перших дійсних членів УАН (більшість з них) було практично забуто й вилучено з енциклопедичних довідників радянської доби, а наукова спадщина потрапила у забуття.

14 листопада 1918 року законом українського уряду було засновано Українську академію наук. Перших академіків було призначено постановою уряду 14 листопада, всього 12 дійсних членів. Згідно зі запропонованим статутом, дійсними членами УАН могли бути не лише громадяни Української Держави, а й українські вчені Західної України, а також чужинці за згодою двох третин дійсних членів УАН. 27 листопада 1918 року відбулося перше засідання вищого органу новоствореної академії.

Було затверджено й перші три відділи академії: Історико-філологічний, Фізико-математичний і Відділ соціальних наук, які охоплювали 3 інститути, 15 комісій і національну бібліотеку.

З часу заснування Української академії наук минуло 100 років. Імена перших її дійсних членів нині практично забуті й неznані, хіба за винятком Володимира Вернадського й Агатангела Кримського. Багатьох імен не знайдеш ні в довідниках чи енциклопедіях радянської доби, ні в сучасних, які вийшли за часів незалежності України. Їхні імена свідомо вилучали з наукових джерел, а наукова спадщина потрапляла в забуття.

Вони варті того, щоб згадати їх у ювілейний сотий рік нинішньої Національної академії наук України.

Ключові слова: академія, відділ, освіта, наукова праця